

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.100>

НАДНАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР РІШЕНЬ МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ІНСТИТУЦІЙ

Іванов А.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук,
Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського

Іванов А.В. Наднаціональний характер рішень міжнародних судових інституцій.

У статті розглянуто наднаціональний характер рішень міжнародних судових інституцій. Упродовж історії, а особливо з другої половини двадцятого століття, роль судів виходила за національні кордони. Результатом цього стало формування судових механізмів, які спрямовують свої рішення через міжнародні кордони і нібито мають вищу юридичну силу, ніж рішення судів окремих країн. Серед таких: Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй (вирішує, відповідно до міжнародного права, юридичні спори держав, передані йому державами-членами та деякими нейтральними сторонами, а також надає консультативні висновки з правових питань, переданих до нього міжнародними організаціями), Європейський суд з прав людини (дозволяє окремим особам, групам осіб або неурядовим організаціям подавати скарги проти європейської держави до судового органу після того, як їм було відмовлено в задоволенні в їхніх національних судах), Міжнародний кримінальний суд (до компетенції віднесено переслідування в судовому порядку осіб, відповідальних за воєнні злочини, геноцид і злочини проти людяності), Суд Європейського Союзу (створив форму децентралізованих санкцій проти держав-членів, які не дотримуються вимог). Разом з тим, наднаціональний характер рішень сучасних міжнародних судових інституцій відзначається умовністю: Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй може розглядати спір між державами лише в тому випадку, якщо відповідні держави мають право брати участь у розгляді справи в суді. Держави можуть отримати таку правомочність, ставши учасниками Статуту Суду через членство в ООН або дотримуючись певних умов; виконання рішень Європейського суду з прав людини не підтримується суворою системою примусу, а обґрунтовується на добровільній згоді їх виконання, що не завжди відбувається; рішення Міжнародного кримінального суду є обов'язковим лише для тих держав, які офіційно висловили свою згоду на обов'язковість по-

ложень Римського статуту; Суд Європейського Союзу може тлумачити лише основні договори і не має жодних повноважень щодо тлумачення національних конституцій.

Ключові слова: наднаціональний характер, судові рішення, міжнародний судовий механізм, Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй, Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд, Суд Європейського Союзу.

Ivanov A.V. The supranational character of decisions of international judicial institutions.

The article examines the supranational nature of the decisions of international judicial institutions. Throughout history, and especially since the second half of the twentieth century, the role of courts has gone beyond national borders. The result of this was the formation of judicial mechanisms that direct their decisions across international borders and supposedly have a higher legal force than the decisions of the courts of individual countries. Among these: the International Court of Justice of the United Nations (decides, in accordance with international law, legal disputes of states referred to it by member states and some neutral parties, and also provides advisory opinions on legal issues referred to it by international organizations), the European Court of Justice on human rights (allows individuals, groups of individuals or non-governmental organizations to submit complaints against a European state to a judicial body after they have been refused satisfaction in their national courts), the International Criminal Court (competes to prosecute persons responsible for war crimes, genocide and crimes against humanity), the Court of Justice of the European Union (created a form of decentralized sanctions against non-compliant member states). At the same time, the supranational nature of the decisions of modern international judicial institutions is marked by conditionality: the International Court of Justice of the United Nations can consider a dispute between states only if the respective states have the right to participate in the consideration of the case in court. States can obtain such authority by becoming parties to

the Statute of the Court through UN membership or by complying with certain conditions; the implementation of decisions of the European Court of Human Rights is not supported by a strict system of coercion, but is based on voluntary consent to their implementation, which does not always happen; the decision of the International Criminal Court is binding only for those states that have officially expressed their consent to the binding nature of the provisions of the Rome Statute; The Court of Justice of the European Union can only interpret the main treaties and has no authority to interpret national constitutions.

Key words: supranational character, judicial decision, international judicial mechanism, International Court of the United Nations, European Court of Human Rights, International Criminal Court, Court of the European Union.

Постановка проблеми. Спорадично упродовж історії, а особливо з другої половини двадцятого століття, роль судів виходила за національні кордони. Результатом цього стало формування судових механізмів, які спрямовують свої рішення через міжнародні кордони і нібито мають вищу юридичну силу, ніж рішення судів окремих країн. Тенденція до формування цих судових механізмів є частиною концепції сприяння дотриманню прав людини та встановленню глобальної справедливості.

Стан опрацювання проблематики. Міжнародні суди є предметом численних доробків, як українських, так і іноземних дослідників, серед яких: О. Гаврилюк, Ж. Даммер, О. Дуфенюк, Ж. Таллберг та ін. Проте більшість праць мають обмежений характер та стосуються переважно того чи іншого суду. Комплексні дослідження, присвячені вивченню наднаціонального характеру рішень міжнародних судових інституцій, майже відсутні.

Мета дослідження – розглянути наднаціональний характер рішень міжнародних судових інституцій.

Виклад основного матеріалу. Найдавнішим наднаціональним судом є Міжнародний суд Організації Об'єднаних Націй (далі – МС ООН), заснований відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй у 1945 році (Статут ООН) [1]. Слід відзначити, що МС ООН виконує подвійну роль: по-перше, він вирішує, відповідно до міжнародного права, юридичні спори держав, передані йому державами-членами та деякими нейтральними сторонами; по-друге, надає консультативні висновки з правових питань, переданих до нього міжнародними організаціями. Таких висновків можна дійти проаналізувавши відповідні положення Статуту.

При цьому, МС ООН може розглядати спір між державами лише в тому випадку, якщо відповід-

ні держави мають право брати участь у розгляді справи в суді. Держави можуть отримати таку правомочність, ставши учасниками Статуту Суду через членство в ООН або дотримуючись певних умов, встановлених Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки.

Так, держави-члени ООН автоматично стають учасниками Статуту Суду, підписавши його. Статут Суду додається до Статуту ООН і є його невід'ємною частиною. Підписуючи останній, держави-члени також беруть на себе зобов'язання, що впливають із нього, включаючи зобов'язання виконувати рішення МС ООН в будь-якій справі, стороною якої вони можуть бути.

Що стосується держав, які не є членами Організації Об'єднаних Націй, то такі стають сторонами Статуту Суду на умовах, які в кожному конкретному випадку визначаються Генеральною Асамблеєю за рекомендацією Ради Безпеки, включаючи прийняття положень Статуту Суду, виконання рішень Суду та участь у його витратах. Швейцарія (з 28 липня 1948 р.), Ліхтенштейн (з 29 березня 1950 р.), Сан-Марино (з 18 лютого 1954 р.), Японія (з 2 квітня 1954 р.) і Науру (з 29 січня 1988 р.) потрапили до цієї категорії раніше вступу до ООН.

Нарешті, МС ООН також відкритий для держав, які, незважаючи на те, що вони не є ні членами Організації Об'єднаних Націй, ні сторонами Статуту Суду, можуть отримати доступ до Суду, якщо вони відповідають умовам, викладеним у резолюції Ради Безпеки. Згідно з умовами цієї резолюції, МС ООН відкритий для держав, які подали до його Секретаріату заяву, у якій вони погоджуються визнати юрисдикцію МС ООН та виконувати його рішення. Заяви можуть стосуватися конкретного спору, який уже існує, або спорів чи видів спорів, які можуть виникнути в майбутньому. Декілька держав використовували такі заяви, щоб подати спір до Суду, перш ніж стати членами ООН: Албанія (1947), Італія (1953, 1955), Камбоджа (1952), Цейлон (1952), Федеративна Республіка Німеччина (1955, 1956, 1961, 1965 та 1971), Фінляндія (1953 і 1954), Японія (1951), Лаос (1952) і Республіка В'єтнам (1952). 4 липня 2018 року таку заяву до Секретаріату Суду подала Палестина [2].

Цікаво, що приватні особи, міжнародні та неурядові організації не можуть передавати будь-які спори до МС ООН.

Також важливо відзначити, що рішення МС ООН є обов'язковими та такими, що не підлягають апеляції. Всі рішення ухвалюються відповідно до міжнародних договорів, міжнародних конвенцій, міжнародних звичаїв, загальних принципів права та, у деяких випадках, попередніх судових рішень і вчень.

Цікавим видається також той факт, що незважаючи на те, що МС ООН нечасто безпосеред-

ньо розглядає кримінальні справи, він ухвалює рішення, які впливають на кримінальні процеси в усьому світі. Наприклад, у квітні 2012 року Міжнародний суд розпочав складну справу, щоб визначити, яка країна має право судити Хіссена Хабре, колишнього президента Чаду, якого звинуватили у двох країнах у політичних убивствах, тортурах та інших жорстоких діях. Сенегал і Бельгія висунули звинувачення Хабре, але Сенегал затягнув судовий процес і відмовився судити його або екстрадувати до Бельгії. З 1946 року Міжнародний суд розглянув 152 справи в таких сферах, як морські проблеми, застосування сили, міжнародні договори, екологічні проблеми та територіальні кордони [3].

Іншим прикладом наднаціонального суду є Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), створений Європейською конвенцією з прав людини (ЄКПЛ) у 1950 року. ЄСПЛ дозволяє окремим особам, групам осіб або неурядовим організаціям подавати скарги проти європейської держави до судового органу після того, як їм було відмовлено в задоволенні в їхніх національних судах. Для держав, які є членами Ради Європа, ЄСПЛ є інституцією, яка контролює виконання Конвенції. Разом з тим, місія ЄСПЛ загалом полягає в тлумаченні та дотриманні Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) [4].

Слід зазначити, що понад половину всіх заяв, поданих до ЄСПЛ, з часу його заснування, стосуються порушень статті 6 Конвенції, де йдеться про справедливий судовий розгляд у розумні строки. Разом з тим, приблизно у 11% випадків ЄСПЛ було констатовано серйозні порушення статей 2 і 3 Конвенції (право на життя та заборона тортур і нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання) [5, с. 11].

ЄСПЛ став гарантом непорушності прийнятих універсальних норм. Судова практика ЄСПЛ по суті «цементує» домовленості-учасниць навколо державних загальних універсальних прав, і в такому випадку відбувається суттєва роль у процесі інтеграції норм європейських країн навколо спільної спадщини політико-правових традицій, ідеалів, прав, свобод та права. Твердження про необхідність саме колективного міжнародно-правового забезпечення здійснення прав та свобод, присутнє в преамбулі Конвенції та додаткових протоколах [6, с. 4].

Кожна держава, яка ратифікувала Конвенцію, повинна взяти на себе зобов'язання щодо забезпечення непорушності конвенційних благ, серед яких право на життя, право на справедливий судовий розгляд, право на повагу до приватного та сімейного життя, право на вираження поглядів, свободу думки, совісті та релігії, право власності та ін. Так, для прикладу, ч. 2 ст. 1

Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) зазначає, що кримінальне процесуальне законодавство, окрім положень Конституції, Кримінального процесуального кодексу та інших законів включає в себе і міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, тобто і Європейську Конвенцію з прав людини. Своєю чергою, ст. 90 КПК України встановлює пріоритет судових рішень, якими констатовано порушення прав людини, для вирішення питання допустимості доказів. Так, встановлено, що рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і яким встановлено порушення прав людини, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів [7].

Вплив ЄСПЛ реалізується також на рівні експертної оцінки національного законодавства. До прикладу у 2019 році було здійснено юридичну експертизу на відповідність положенням Конвенції та практиці ЄСПЛ 301 проекту законів України та інших нормативно-правових актів, що підлягають державній реєстрації. Як результат, було надано 92 висновки щодо невідповідності таких документів положенням Конвенції, щодо 30 документів було висловлено застереження, а 68 документів було доопрацьовано розробниками [6, с. 9].

Рішення про порушення положень Конвенції є обов'язковим для відповідної держави, яка зобов'язана його виконати. Комітет Міністрів Ради Європи здійснює нагляд за виконанням рішень Суду, зокрема, за тим, щоб були виплачені грошові суми, присуджені Судом у якості компенсації за шкоду, завдану заявникам. До таких відноситься і Україна. Проте, попри усвідомлення важливості позицій ЄСПЛ, доволі часто посилення українських суддів на судову практику має виключно формальний характер, а інколи такі згадки конкретних рішень взагалі без сенсу. Таку проблему фахівці називають нерелевантним застосуванням судової практики ЄСПЛ і найбільш типовими його проявами є множинні, шаблонні, маніпулятивні цитування, цитування неіснуючих кейсів тощо [8; 9]. Прикладами неправильного застосування правових позицій ЄСПЛ суддями в українських судах є посилення на загальні принципи та тлумачення з ігноруванням передбачених ЄСПЛ умов їхнього застосування; вибірковість застосування практики ЄСПЛ; порушення юрисдикційного критерію *ratione personae*; проблема розрізнення *ratio decidendi* та *obiter dictum* рішення; вихід за межі правової позиції ЄСПЛ; відсутність первинного джерела правової позиції ЄСПЛ (*leading case*); порушення сфери застосування окремих статей Конвенції; обґрунтування фіктивних преюдицій

на підставі рішень ЄСПЛ; посилання на практику ЄСПЛ за наявності чітких та несуперечливих положень національного закону; підміна мотивувальної частини судового рішення цитуванням практики ЄСПЛ; неповнота та вибірковість викладення правової позиції ЄСПЛ; фрагментарність знань з міжнародного та європейського права; суперечності між наведеною правовою позицією ЄСПЛ та рішенням суду тощо. Труднощі виникають також через необхідність імплементації прецедентної судової практики, яка не є звичним компонентом нашої континентальної правової системи, а тому з цього приводу виникають численні дискусії [6, с. 10].

До того ж, виконання рішень ЄСПЛ не підтримується суворою системою примусу, а обґрунтовується на добровільній згоді Договірних Сторін їх виконання, що не завжди відбувається. До того ж, ЄСПЛ не вимагає від держав-учасниць прямого дотримання Конвенції у національних законах. Зважаючи на це, цілком логічно, що держави-учасниці відрізняються щодо можливості виконання Конвенції: деякі держави надають Конвенції внутрішньої сили, а деякі – ні. Так, наприклад, у Німеччині ЄСПЛ не має переваги над законодавством, прийнятим після набуття Конвенцією чинності і її статус не дорівнює статусу Основного закону Німеччини [10].

Наднаціональний характер властивий і Міжнародному кримінальному суду (далі – МКС). До компетенції МКС віднесено переслідування в судовому порядку осіб, відповідальних за воєнні злочини, геноцид і злочини проти людяності. Принагідно зауважимо, що вперше необхідність створення постійного міжнародного кримінального суду для переслідування таких злочинів, як геноцид, Організація Об'єднаних Націй визнала понад 60 років тому. Нарешті, у липні 1998 року на Дипломатичній конференції у Римі делегації 160 країн ухвалили перший в історії постійний договір, Римський статут, який заснував Міжнародний кримінальний суд. Однак, слід зазначити, що Римський статут є міжнародним договором, обов'язковим лише для тих держав, які офіційно висловили свою згоду на обов'язковість його положень, що свідчить про певну «умовність» наднаціональності МКС.

Не завжди виконують рішення МКС і країни-члени МКС. В історії вже були випадки, коли міжнародні ордери на арешт ігнорувалися. Наприклад, Йорданія та кілька африканських країн свого часу відмовилися арештувати суданського диктатора Омара аль-Башира під час його візиту. Омар аль-Башир, звинувачений у 2009 році в геноциді в Дарфурі, залишався на посаді ще десять років, поки його не повалили в результаті державного перевороту. З тих пір його переслідували в Судані за інші злочини, але не передали МКС. Перебуваючи на посаді,

він відвідав низку арабських та африканських країн, у тому числі країни-члени МКС Чад, Джибуті, Йорданію, Кенію, Малаві, Південну Африку та Уганду, які відмовилися затримувати його. Суд дорікнув цим країнам або направив звернення до Ради Безпеки ООН щодо їх невиконання своїх обов'язків. [11]. На жаль, МКС не має власної поліції для арешту та залежить від міжнародного співтовариства у виконанні ордеру на арешт. Оскільки МКС залишається частиною системи національних держав і залежить від могутніших країн, він часто стримується інтересами впливових гравців і використовується як інструмент у геополітичній боротьбі [3].

Водночас будь-яка держава-учасниця може вийти із цього Статуту шляхом надіслання письмового повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Вихід набирає чинності через рік після дати отримання такого повідомлення, якщо в повідомленні не зазначено пізніший строк. При цьому, вихід із Статуту не звільняє державу від виконання зобов'язань, що випливають із цього Статуту, які виникли в період участі цієї держави в цьому Статуті, включаючи будь-які фінансові зобов'язання, обсяг яких може зрости. Він також не впливає на здійснення співробітництва із Судом у проведенні кримінальних розслідувань і розглядів, стосовно яких держава, яка виходить, була зобов'язана співробітничати та які були розпочаті до дати набрання виходом чинності, а також жодним чином не завдає шкоди продовженню розгляду будь-якого питання, що перебувало на розгляді Суду до дати набрання виходом чинності [12].

У контексті досліджуваного питання не можна оминати увагою у За останнє десятиліття Суд Європейського Союзу (далі – Суд ЄС, Європейський суд). Завдяки принципу відповідальності держави цей суд створив форму децентралізованих санкцій проти держав-членів, які не дотримуються вимог, незважаючи на явну відмову від такої системи на міждержавній конференції 1991 року [13]. У той же час, абсолютний і безумовний характер принципу примату, встановлений Європейським судом, досить просто визначається обмеженою юрисдикцією суду. Він може тлумачити лише основні договори і не має жодних повноважень щодо тлумачення національних конституцій [14, с. 1520].

Висновки. Отже, в даний час на світовій арені відсутній судовий механізм, який би мав безумовну наднаціональність. Наднаціональний характер рішень сучасних міжнародних судових інституцій відзначається умовністю. Разом з тим, наднаціональна природа Міжнародного суду Організації Об'єднаних Націй, Європейського суду з прав людини, Міжнародного кримінального суду, Суду Європейського Союзу є безперечною, хоча й обмеженою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Statute of the International court of justice. URL: <https://www.icj-cij.org/statute>.
2. Міжнародний суд ООН як механізм розслідування порушень прав людини: учасники процесу. URL: <https://ecpl.com.ua/news/mizhnarodnyy-sud-oon-ia-kmekhanizm-rozsliduvannia-porushen-prav-liudyny-uchasnyky-protsesu/>.
3. Dammer H.R. International and Supranational Courts. *The Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. 2014. P. 1–7.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
5. ЄСПЛ у 50-ти запитаннях. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/50questions_ukr.
6. Dufeniuk O. The ECHR impact on the formation of supranational and national human rights paradigm (Ukrainian context). *Ideology and politics journal*. Vol. 1. 2021. P. 1–17.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України.
8. До питання про (не)релевантне застосування практики Європейського суду з прав людини: практичні поради. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/140972-do-pitannya-pro-ne-relevantne-zastosuvannya-praktiki-yevropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-praktichni-poradi#google_vignette.
9. Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 4. С. 231–238.
10. Scribner D.L., Slagter T.H. Domestic Institutions and Supranational Human Rights Adjudication: The ECtHR and the IACtHR Compared. 2009. URL: <https://ssrn.com/abstract=1449192>.
11. Chazal N. The International Criminal Court and the Geopolitics of International Criminal Justice. *Griffith Law Review*. 2013. Vol. 22. No. 3. P. 707–728.
12. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду 17.07.1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588.
13. Tallberg J. Supranational influence in EU enforcement: the ECJ and the principle of state liability. *Journal of European Public Policy*. 2000. Vol. 7. No. 1. P. 104–121.
14. Eeckhout P. The growing influence of European Union law. *Fordham Int'l*. 2011. 2009. Vol. 33. Issue 5. P. 1490–1521.